

LE MISSIONI CATTOLICHE NEI BALCANI DURANTE LA GUERRA DI CANDIA (1645-1669), ur. Marko Jačov; Citta del Vaticano - Bibliotheca apostolica Vaticana. Studi e testi br. 352-353, 1992. vol I, pp. LXI+720, vol. II, pp. 788.

Ova dva sveska nastavak su knjige *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622-1644*, I. SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, II odeljenje - knjiga XXVI, Beograd 1986, XVI+696. Budući da je urednik našao izdavača u samome Vatikanu, trebalo je ne samo knjigu opremiti na talijanskom jeziku, nego i "pocrkveniti" i sami naslov, odvojiti ga formalno od prve u kojoj je riječ o Srbima. Zato je sada naslov: *Katoličke misije na Balkanu za vrijeme Kandijskog rata (1645-1669)*. I po godinama se vidi da je riječ o nastavku prethodne knjige.

U ovoj knjizi objavljeni su spisi iz Arhiva Kongregacije za širenje vjere ili Propagande. Pod br. 354 nalazi se spis iz Vatikanskog arhiva (*Lettere dei particolari*) i to je sve što je uzeto izvan Propagandinog arhiva. Jačov u predgovoru

(VI) kaže da objavljuje i mnoge spise iz Vatikanske biblioteke, ali se među objavljenom građom ne nalazi niti jedan. To je, možda, smatrao potrebnim spomenuti "ad captandam benevolentiam" jer mu ova dva sveska izlaze u nizu spomenute biblioteke. Spisi su objavljeni na jeziku kojim su napisani s tim da su redovito objavljeni i prijevodi ako originali nisu na talijanskom ili latinskom jeziku. Jačov navodi da je papa srpskom patrijarhu pisao na srpskom jeziku, ali se takvo pismo ne nalazi među objavljenim spisima, kao što ne nalazimo niti pisma na grčkom, što je, međutim, u predgovoru najavljeno. U predgovoru se dalje kaže da svaki objavljeni dokument obuhvaća izvorni spis, odluku dikasterija Svete Stolice i odgovor. To bi bilo ne samo korisno, nego i potrebno, da se vidi misao pojedinih korespondenata i, u prvom redu, središnje uprave u Rimu - kad je već riječ o katoličkim misijama. Međutim, takav pristup ne samo da nije redovit, nego je čak rijedak.

Valja reći da je Jačov ovim izdanjem prekinuo negiranje ili šutnju sa strane srpske historiografije o nekim pitanjima sjedinjenja pravoslavnih episkopa i klera. U ovo izdanje uvršteni su spisi koji nedvojbeno govore o uniji Epifanija Ste-

fanovića 1648. godine. Milaš je nadugo razglabao da tada uopće nije moglo doći do unije i da Epifanije i ne postoji kao episkop. Tu činjenicu preskakali su povjesničari Srpske pravoslavne crkve i onda kada su Šimrak (*Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. stoljeću*. Nova revija VIII, Makarska 1929, str. 255–287) i Nežić (*De pravoslaviv iugoslaviv saeculo XVII ad catholicam fidem reversis necnon de eorum conceptu Romanae ecclesiae*, Romae 1940), a na koncu i potpisani (*Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1982) objavili sigurne ispise koji o tome svjedoče, pa čak i fotokopije originala. U tom smislu ovo djelo znači veliki napredak. Sastavljač je osjetio da se to ne može zaobići, bar ne u izdanju Vatikanske biblioteke, i objavio sve ključne spise vezane uz taj događaj.

U vol. I, na str. XI-LVI nalazi se popis objavljenih dokumenata u oba sveska od br. 1 do 644. Popis je na talijanskom jeziku i trebao bi služiti kao regesta. Osim toga, ispred svakog spisa nalazi se na srpskom jeziku njegov sadržaj ili sadržaj onog njegova dijela koji se objavljuje. Spisi, naime, nisu uvijek objavljeni u cijelosti, ali u odnosu na postupanje istog priređivača pri objavljivanju spisa iz Tajnog vatikanskog arhiva (*Spisi Tajnog vatikanskog arhiva XVI-XVIII veka*, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, II odelenje XXIII, Beograd 1983, XVI+357), ovdje su objavljeni kudikamo cjelovitiji. Pred izvornim tekstom nalaze se, u stvari, natuknice o tome što se sve u tekstu

nalazi od onoga što je priređivač u njemu tražio. Tako se desilo da neke činjenice od općenite važnosti o kojima tekst svjedoči, nije uopće niti spomenuo jer nisu ušle u okvir njegova zadatka. To, mislim, nije nešto što se ne bi smjelo činiti u izboru izvora s određenim zadatkom, ali je onda potrebno jasno definirati taj zadatak i obrazložiti na koji je način građa odabrana i zašto je nešto istaknuto, odnosno izostavljeno. Jačov brojne takve slučajeve, međutim, niti obrazlaže, niti spominje. U svojim natuknicama ispred teksta dokumenta često upotrebljava riječ Srbin, srpski, dok se u samom dokumentu niti jedno od toga ne spominje. Toga je u tolikom broju da nije potrebno pojedinačno dokazivati. Navest ću samo neke slučajeve, ali čitatelj neka zna da je isti postupak prisutan svugdje u tekstovima koje piše Marko Jačov. U spisu br. 4 stoji: "Reverendo Padre Giuseppe Calojero Pastrovichio" a u Jačovljevu prijevodu je to "srpski kaluđer Josif", u br. 5 "due Calojeri, over Monaci Scismatici" su "dvojica srpskih kaluđera", u br. 14 "il monaco Gabriele Predovich" postaje "srpski kaluđer Gabrijel Predojević", u br. 29 Juraj Križanić (Giorgio Crisanio) piše: "Del non haver fatto verun frutto con questi Valachi... mi messi tutto allo scrivere della materia dello Schisma" što kod Jačova zvuči: "Budući da nije imao uspeha pri unijačenju pravoslavnih Srba u Hrvatskoj, Đorđe Križanić je počeo da piše svoje delo o šizmi", dok "parochae Graecorum" (br. 41) u cetinjskoj eparhiji postaju "srpske crkve." "Lingua Illirica" u br. 79 je "srpski jezik", "53 case di

Morlachi” (br. 94) u prijevodu postaju ”53 srpske porodice”, a ”Lingua Illirica volgare” (112) ”srpski narodni jezik” itd. Navest ću još samo neke spise u kojima je pridjev ”srpski” čisto dodan: ”archimandrita serbo” 20, 25; ”diocesi serba di Marča” 189, 620; ”igumeno sebo” 242, 388, 409, 410; ”metropolita serbo” 118, 452, 476, 509, 628; ”monaci serbi” 5, 6, 100, 104, 107, 180, 235, 238, 247, 252, 257, 414, 433; ”monaco serbo” 4, 14, 16, 66, 124, 156, 184; ”monastero serbo” 201, 258, 414, 614, 630; ”popoli serbi” ili samo ”serbi” 136, 138, 143, 151, 154, 210, 213, 232, 258, 500, 514, 531; ”vescovo serbo” 42, 43, 50, 69 93, 191, 193, 200, 234, 421, 426, 427, 428, 439, 535.

To su samo neki primjeri. Lako se može uočiti da je pridjev ”srpski” stavljan na mjesto gdje je pisalo: Vlah, Morlak, šizmatik, Grk, pravoslavac, ili je jednostavno dodan, umetnut. Tu praksu Jačov ne stvara, nego je samo nastavlja. Tako su već pisali Aleksa Ivić, Nikodim Milaš, Jovan Radonoć - da spomenem samo neke. Nitko od njih nije razjasnio na temelju čega dopušta takve prijevode i pretvorbe, pa to ne čini niti Jačov. Čitatelja valja upozoriti da takve tekstove koristi oprezno jer i pored toga što svjesno ne iskrivljuju izvorni tekst, svojim skraćivanjima i tumačenjima stavljaju ga u kontekst koji može proizvesti krivu informaciju. Nitko ne niječe da se iza naziva: ”Morlacchi, Valacchi, Greci, shismatici” veoma često doista nalaze Srbi, ali se nerijetko radi o drugim narodima (Hrvatima, Vlasima, Grcima, Albancima, Bugarima itd).

U slučajevima kada se radi o katolicima ili onima koji su prihvatili sjedinjenje s Rimom i postali katolici, Jačov ih često naziva ”Srbi katoličke vjere”. U br. 33 spominju se u tekstu ”preti greci” koji su ispovijedili katoličku vjeru. Jačovi ih u popisu naziva ”preti serbi cattolici”, a u registu ispred samog teksta oni su ”srpski sveštenici”. U registima na srpskom jeziku ispred samog dokumenta ponavlja se isto, ali se nazivi opet ne podudaraju s nazivima u popisu na početku knjige. U ovakvim izdanjima nužno je rastumačiti pojedine pojmove.

Budući da se u spisima onoga vremena, pogotovo tipa kakve Jačov objavljuje, među Slavenima na Balkanu spominje gotovo isključivo samo vjerska razlika, jasno je da ne dolazi tako često ime Hrvat. Izraz, ”srpski” je mnogo češći jer je postojala Srpska pravoslavna crkva, što međutim označava prvenstveno crkvenu pripadnost, dok je za Hrvate crkvena pripadnost jasno izražena već pridjevom ”katolički”.

Sedamnaesto stoljeće jest vrijeme kada su pravoslavni bili veoma skloni sjedinjenju s katoličkom crkvom. Ponavljanjem brojnih ispovijedanja katoličke vjere sa strane prijašnjih pravoslavaca stiče se dojam da je i ono katolika što je ostalo prešlo s pravoslavlja. Dakle, to su ”Srbi katoličke vjere”. Iako se ne može reći da Jačov izostavlja spise koji govore o prijelazu katolika na pravoslavlje, ipak se čuva da čitatelj ne otkrije masovno prelaženje, kako je pisao Draganović (*Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog*

područja u vrijeme vladavine Turaka, Mostar 1991, prijevod s njemačkog: Krunoslav Stjepan Draganović, *Massenübertritte von Katholiken zur Orthodoxie im Kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Türkenherrschaft. Pontificium institutum orientalium studiorum*. Rim, 1937). Problematiku vezanu uz Hrvate i katolike ne uzima u obzir. Tako pitanje liturgijskog jezika (spise objavio Fermedžin) dotiče tek uzgred. Kada se radi o "missioni cattoliche", trebalo bi i tome posvetiti pažnju.

U obilju građe Jačovu promakne da u istoj knjizi jedan te isti tekst dva puta objavljuje. Tako u "Spisima" u broju 34 i 36 donosi isti tekst iz *Acta*, vol. 4, f. 15v, samo što ga jednom ispisuje iz Šimraka, a drugi put iz originalnih spisa. Isti je slučaj u br. 72 i 81 kada ponavlja *Acta*, vol. 6, f. 170v, u br. 145 i 152 isti je tekst iz *Acta*, vol. 10, ff. 356v–357r, a u br. 263 i 275 iz *Acta*, vol. 14, ff. 139v–140r, uz neke izmjene jer se u drugom slučaju oslanjao na Šimraka.

Priredivač se nije mnogo trudio da pri objavljivanju pojedinog spisa ispita da li je on možda već objavljen: on to ponekad i čini, ali mnogo puta ne. Često ponavlja već objavljeno, a da ničim ne daje do znanja da je to već poznato. Za spise koje su objavili Dominik Mandić, Bazilije Pandžić, Julijan Jelenić, Krunoslav Draganović – da spomenem one važnije – Jačov kao da i ne zna. Čak i Fermedžinova *Acta Bosnae* kao da i ne postoje (inače, za sam naslov manje važna *Acta Bulgariae* navodi u nekoliko

navrata). Čitatelju bi bilo zamorno kada bih navodio pojedinačno spise koji su prema Jačovu prviput objavljeni, a u stvari su poznati već dugo vremena, neki i preko stotinu godina.

U zadnjih deset godina Marko Jačov je objavio četiri debela sveska (2654 str.) izvora iz rimskih crkvenih arhiva. Sam podatak bi trebao obradovati istraživače naše prošlosti jer je svima jasno da u rimskim crkvenim arhivima leži dragocjena građa za poznavanje naše povijesti. Istraživaču koji se bude koristio izdanjima koja je priredio Jačov bit će korisno da se upozna s kriterijem odabira dokumenata i posljedicama takva odabira za vjerodostojnost tumačenja objavljene građe i pojedinog dokumenta, a posebno da odvoji izvorni tekst od otvoreno ili prikriveno umetnutih tumačenja koja se često prikazuju kao da su dio izvornog teksta.

Mile Bogović

HISTORIA DOMUS BAJENSIS
I (1694–1840), ur. Mihály Köhegyi. Baja, 1991.

Nepoznata je bila sudbina bajskog franjevačkog ljetopisa nakon ukinuća redovničkih zajednica u Mađarskoj (1950. godine). U potrazi za njim upućivali su me službenici (državni i crkveni) iz Baje u Kaloču, iz Kaloče u Budimpeštu, iz mađarskog glavnog grada pak u Pečuh i konačno (nisam stigao onamo) u Kec-